

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. ŻURAWIA 4 skr. pt. 24

00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04; 29-35-69

ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41

Telefon dyżurny: 21-34-34

Telex: 816-436

BS/181/78/90

MŁODZIEŻ O POLITYCE

Komunikat z badań

Warszawa, czerwiec 1990 r.

W opracowaniu tym prezentujemy wyniki badań¹ dotyczące stosunku młodzieży do komunizmu, socjalizmu i kapitalizmu, oceny efektów istnienia w Polsce ustroju socjalistycznego oraz opinie na temat obecnego systemu politycznego kraju.

1. Ocena systemów politycznych

Zdecydowana większość młodzieży ma korzystną opinię o kapitalizmie. Aprobata tego systemu łączy się z silną dezaprobatą komunizmu. Słowo "socjalizm" budzi u ponad połowy niechęć, zapewne w dużym stopniu dlatego, że system panujący do niedawna w Polsce również tak nazywano (tab.1).

Tabela 1

w procentach

Opinia	Komunizm		Kapitalizm		Socjalizm	
	młodzi dzież	doro- śli	młodzi dzież	doro- śli	młodzi dzież	doro- śli
Korzystna	3,7	6,7	68,8	44,7	19,5	27,5
Niekorzystna	79,4	75,0	9,5	28,5	53,9	51,4
Trudno powiedzieć	14,4	18,2	19,6	26,7	24,0	21,0

Z porównania odpowiedzi młodzieży i dorosłych² wynika, że uczniowie bardziej krytycznie oceniają komunizm i socjalizm, a znacznie przychylniej ustosunkowują się do kapitalizmu.

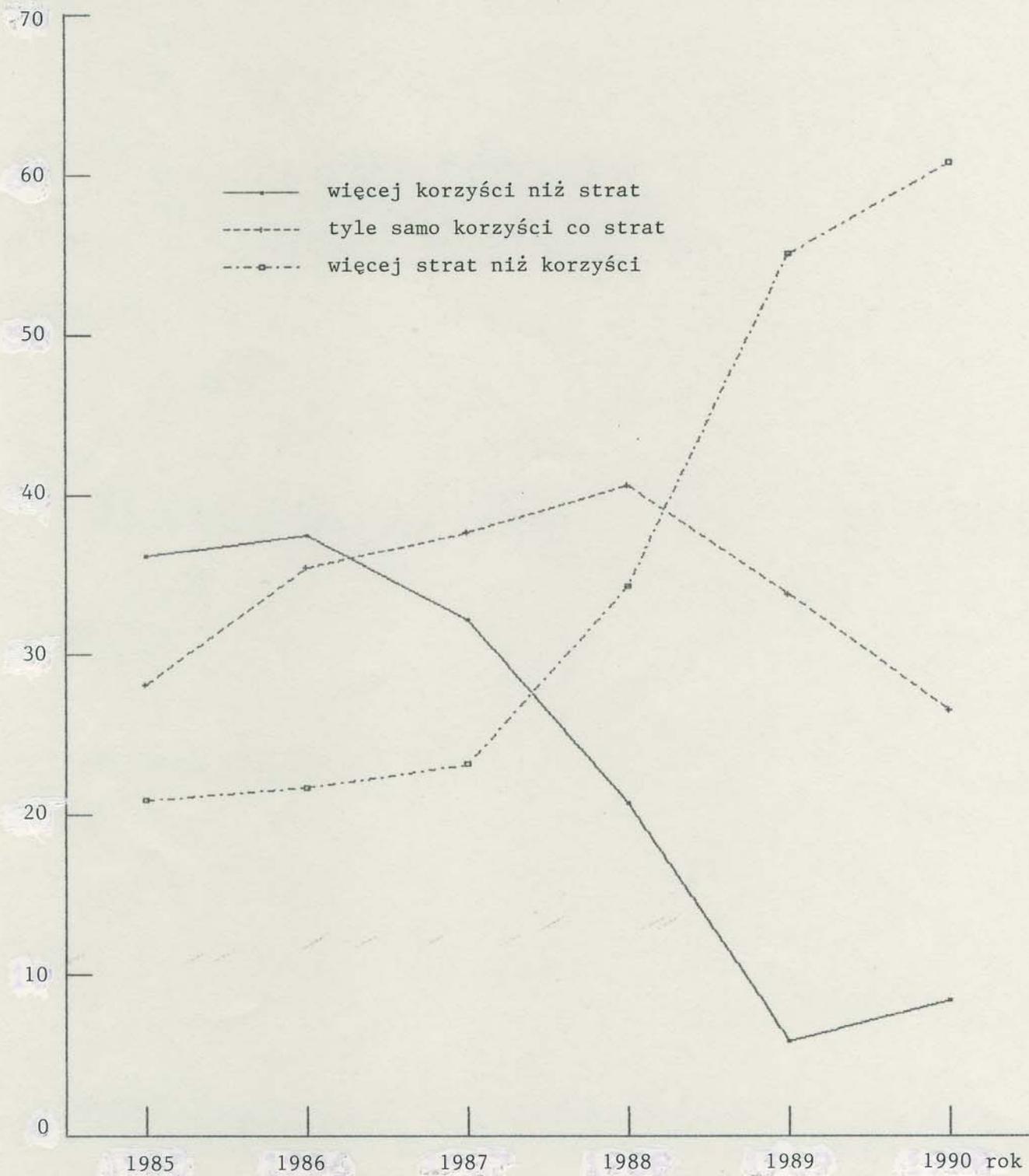
Prokapitalistyczne nastawienie charakteryzuje przede wszystkim mężczyzn, mieszkańców miast, zwłaszcza dużych, uczniów liceów ogólnokształcących i techników, dzieci osób z wyższym i średnim wykształceniem, specjalistów i innych pracowników umysłowych oraz prywatnych właścicieli (tab. 1-3 aneksu).

Nieco mniej krytyczni wobec komunizmu i socjalizmu i nie tak bardzo korzystnie jak inni nastawieni do kapitalizmu są absolwenci szkół zawodowych, mieszkańcy wsi, dzieci

¹ "Młodzież '90" - sondaż zrealizowano w dniach 17.04.-7.05.1990 r. na ogólnopolskiej reprezentatywnej próbie uczniów ostatnich klas szkół średnich i zasadniczych zawodowych (N=1163).

² "Aktualne problemy i wydarzenia" (3) - sondaż zrealizowany w dniach 21-26.03.1990 r. na reprezentatywnej ogólnopolskiej próbie dorosłej ludności (N=1502).

Rys. 1. Socjalizm przyniósł ludziom w Polsce:

rolników i robotników niewykwalifikowanych, osób z niższym wykształceniem oraz kobiety.

Krytycyzm w stosunku do komunizmu i socjalizmu łączy się z negatywną oceną skutków istnienia w Polsce ustroju socjalistycznego (patrz tab.2 i rys.1). Występującemu od 1987 r. spadkowi pozytywnych ocen "zdobyczy socjalizmu" od 1988 r. towarzyszy gwałtowny przyrost ocen negatywnych. Doprowadziło to w ubiegłym roku do tak dużej różnicy między odsetkami tych ocen, że można mówić o zdecydowanym odrzuceniu przez młodzież dorobku PRL. W tym roku, pomimo zaznaczenia się lekkiej tendencji wzrostowej opinii dodatnich, różnica pomiędzy liczbą ocen negatywnych i pozytywnych nie zmalała. Wzrost liczby opinii ujemnych odbył się głównie kosztem zmniejszenia się procentu opinii ambiwalentnych.

Tabela 2

w procentach

Czy uważasz, że ustrój socjalistyczny przyniósł ludziom w Polsce:	Wskazania według terminów badań:						
	1983	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Więcej korzyści niż strat	27,4	36,2	37,5	32,2	20,7	5,9	8,4
Tyle samo korzyści co strat	26,1	28,1	35,5	37,7	40,6	33,8	26,5
Więcej strat niż korzyści	30,0	20,9	21,7	23,2	34,3	55,0	60,7

Uwaga: pominięto odpowiedzi - "trudno powiedzieć" i "mam inne zdanie".

Rozkład odpowiedzi na to pytanie w grupach społeczno-demograficznych wskazuje na wyraźny związek pomiędzy ocenami komunizmu, socjalizmu i kapitalizmu a stosunkiem do spuścizny po "realnym socjalizmie" (tab.4 aneksu).

2. 22 lipca - święto czy zwykły dzień pracy

Ankieta przeprowadzona w czasie, gdy występowały kontrowersje pomiędzy parlamentem a prezydentem na temat święta 22 lipca. Pomimo tak niekorzystnych ocen komunizmu, socjali-

zmu i ich skutków dla Polski, młodzież, podobnie jak i dorośli³, nie zajęła jednoznacznego stanowiska w tej kwestii (tab.3). Jednakże analizując zróżnicowanie opinii w grupach społeczno-demograficznych, stwierdziliśmy ujawnione już wcześniej podziały (tab.5 aneksu). Oprócz grup, którym przypisaliśmy silniejszą orientację prokapitalistyczną, za zniesieniem Święta Odrodzenia opowiedziała się także większość osób niepraktykujących religijnie.

Tabela 3 w procentach

Czy gdyby odbyło się referendum na temat Święta Odrodzenia 22 lipca, to opowiedział(a)byś się za:	Wskazania	
	młodzieży	dorosłych
Zniesieniem tego święta	34,5	36,9
Pozostawieniem tego święta	37,2	35,9
Trudno powiedzieć	27,0	27,2

3. Opinie na temat systemu politycznego Polski

Większość (69,1%) ankietowanej młodzieży uważa, że Polska jest krajem demokratycznym (w tym 63,3% wyraziło tę opinię z pewnym wahaniem, wybierając odpowiedź *raczej tak*; tab.4).

Tabela 4 w procentach

Czy obserwując to, co się dzieje w kraju, możesz powiedzieć, że Polska jest krajem demokratycznym?	Respondenci według terminów badań:	
	1989	1990
Zdecydowanie tak	3,6	5,8
Raczej tak	39,5	63,3
Raczej nie	40,1	21,8
Zdecydowanie nie	8,1	2,9
Inne zdanie	4,0	2,9
Trudno powiedzieć	2,8	0,3

³ "Aktualne problemy i wydarzenia" (4) - sondaż zrealizowano w dniach 20-24.04.1990 r. na reprezentatywnej ogólnopolskiej próbie dorosłej ludności (N=1387).

Jak widać, w ciągu ostatniego roku nastąpiła zasadnicza zmiana w poglądach uczniów na temat systemu politycznego Polski. Ewolucję tę prześledzimy dalej na bardziej szczegółowych pytaniach dotyczących tej kwestii. Na razie zajmiemy się stanem obecnym.

W opinii większości respondentów, Polska jest państwem rządzonym w sposób demokratyczny (66,2%), tolerancyjnym (73,1%), gwarantującym i przestrzegającym swobody obywatelskie (74,3%), państwem, w którym światopogląd i przynależność partyjna nie decydują o szansach życiowych ludzi (51,6%), wreszcie państwem, w którym istnieje wiele form samorządności (64,0%)⁴. Mimo to przewaga tych, którzy uważają, że ogół obywateli ma wpływ na rządzenie państwem (46,5%) nad przeciwnikami tej tezy (37,7%) jest niewielka.

W tym demokratycznym, tolerancyjnym i samorządowym państwie, zdaniem największej grupy młodzieży (43,8%), nie istnieje silna opozycja polityczna, chociaż występują różnice w poglądach politycznych obywateli (47,3%).

O ile w opinii większości uczniów światopogląd i przynależność partyjna nie decydują o szansach życiowych ludzi, o tyle w przypadku wpływu pochodzenia społecznego na nie zdania są już podzielone (43,3% uważa, że nie ma ono wpływu, a 47,7% sądzi odwrotnie). Blisko 66% wyraża pogląd, iż szanse są uzależnione od sytuacji materialnej człowieka. Prawie tyle samo osób (65,3%) twierdzi, że w naszym kraju nie gwarantuje się obywatelom przyzwoitego standardu życia (tab.5).

Porównując te wyniki z uzyskanymi w ubiegłych latach można stwierdzić, że RP jest znacznie częściej niż PRL widziana jako kraj demokratyczny, samorządowy, gwarantujący wolności obywatelskie, dający równe szanse niezależnie od światopoglądu i przynależności partyjnej (tab.6 aneksu).

Tylko w roku 1989, wkrótce po podpisaniu umów Okrągłego Stołu, znacznie częściej niż obecnie dostrzegano istnienie sil-

⁴ Przypominamy, że badanie było przeprowadzone w pierwszej fazie kampanii wyborczej do samorządów lokalnych.

Tabela 5

w procentach

Czy, Twoim zdaniem, można powiedzieć, że w naszym kraju obecnie:	Odpowiedzi uczniów:		
	tak	nie	trudno powiedzieć
Demokratycznie sprawuje się władzę	66,2	16,2	14,7
Istnieje tolerancja światopoglądowa	73,1	14,9	9,5
Są gwarantowane i przestrzegane swobody obywatelskie	74,3	15,3	7,6
Istnieje wiele form samorządności obywateli	64,0	16,9	15,3
Ogół obywateli ma wpływ na rządzenie państwem	46,5	37,7	13,5
Nie ma większych różnic w poglądach politycznych obywateli	30,0	47,3	19,4
Istnieje silna opozycja polityczna	30,9	43,8	21,4
Wszyscy mają równe szanse życiowe niezależnie od pochodzenia społecznego	43,3	47,7	6,4
Wszyscy mają równe szanse życiowe niezależnie od światopoglądu i przynależności partyjnej	51,6	36,6	9,1
Gwarantuje się wszystkim obywatelom przyzwoity standard życia	21,4	65,3	11,1
Wszyscy mają równe szanse życiowe niezależnie od sytuacji materialnej	22,9	65,8	9,2

nej opozycji politycznej. W latach 1983-1988 rozkłady odpowiedzi w tej kwestii były zbliżone do tegorocznych.

Po raz pierwszy od czterech lat odnotowano wzrost liczby osób uważających, iż w Polsce gwarantuje się wszystkim przyzwoity standard życia, oraz że szanse życiowe ludzi nie zależą od pochodzenia społecznego i warunków materialnych.

Jak już wspomnieliśmy, wraz z przejściem PRL w RP radykalnie zmieniła się wizja systemu politycznego Polski. W tej sytuacji ważna staje się odpowiedź na pytanie, które grupy społeczno-demograficzne najbardziej zmodyfikowały swoje poglądy? W tym celu porównaliśmy tegoroczne wyniki z wynikami sondażu z kwietnia 1986 r., przeprowadzonego w czasie, gdy opinia publiczna nie była szczególnie zainteresowana żadnym ważnym wydarzeniem, i z kwietnia 1989 r., czyli z okresu pomiędzy Okrągłym Stołem a wyborami czerwcowymi. Chcieliśmy zbadać związek między zmia-

nami ocen a płcią, miejscem zamieszkania, wykształceniem ojca oraz typem szkoły, do której uczęszcza respondent, a więc zmiennymi najbardziej różnicującymi opinie (tab.7-17 aneksu).

Okazuje się, że w tych przypadkach, w których odnotowano, w porównaniu z 1986 r., istotny wzrost ocen pozytywnych, najbardziej zmienili swoje poglądy mężczyźni, uczniowie techników, mieszkańcy dużych miast, dzieci ojców z wyższym i średnim wykształceniem. Dotyczy to pytań o demokratyczny, samorządowy, wolnościowy i tolerancyjny charakter naszego państwa oraz pytań o wpływ światopoglądu, przynależności partyjnej i pochodzenia społecznego na szanse życiowe ludzi. Natomiast tam, gdzie odnotowano istotny spadek tych ocen, był on udziałem przede wszystkim kobiet, mieszkańców wsi, uczniów liceów oraz tych, których ojcowie mają podstawowe wykształcenie. Dotyczy to pytania: "Czy w Polsce gwarantuje się wszystkim obywatelom przyzwoity standard życia?"

x

x

x

Rekapitulując, młodzież stanowczo odrzuca komunizm i ma jak najgorsze zdanie o jego skutkach. Jedynie kapitalizm cieszy się wśród niej uznaniem. Dlatego też odejście od "realnego socjalizmu" powitała znacznym wzrostem pozytywnych ocen systemu politycznego Polski. Wzrost ten jest w największym stopniu udziałem grup najsilniej odrzucających komunizm i akceptujących kapitalizm.

Poprawa ocen ustroju Polski nie musi być jednak trwała. Świadczy o tym nie tylko znaczna przewaga odpowiedzi *raczej tak* nad *zdecydowanie tak*, ale także stosunkowo mały odsetek tych, którzy uważają, że mieszkańcy kraju mają wpływ na rządzenie państwem. Nadal bardzo krytycznie są oceniane gwarancje godziwego poziomu życia, chociaż w tym roku po raz pierwszy od czterech lat odnotowano wzrost liczby osób oceniających je pozytywnie. Przyczyn nierówności szans w Polsce przestano upatrywać w przynależności organizacyjnej. Nadal są one postrzegane jako skutek zróżnicowań materialnych i, w pewnym stopniu, pochodzenia społecznego.

ANEKS

Tabela 1

w procentach

Charakterystyka badanych	Opinia na temat komunizmu:				
	bardzo korzystna	korzystna	niekorzystna	bardzo niekorzystna	trudno powiedzieć
Ogółem	2	2	23	58	15
<u>Płeć</u>					
Mężczyźni	2	2	24	62	9
Kobiety	1	2	22	53	22
<u>Miejsce zamieszkania</u>					
Wieś	2	3	29	49	16
Miasto:					
5-20 tys.	2	2	18	65	13
21-100 tys.	1	1	18	66	14
powyżej 100 tys. mieszkańców	1	2	22	64	12
<u>Typ szkoły</u>					
Liceum ogólnokształcące	3	1	14	73	9
Technikum	1	1	22	65	10
Liceum zawodowe	0	0	25	64	11
Zasadnicza szkoła zawodowa	2	3	26	49	20
<u>Wykształcenie ojca</u>					
Podstawowe	2	3	23	51	21
Zasadnicze zawodowe	1	3	26	56	14
Średnie	1	1	19	66	13
Ponadśrednie	1	0	23	66	10
<u>Przynależność ojca do grupy społeczno-zawodowej</u>					
Specjaliści	2	1	18	70	9
Pozostali umysłowi	1	1	18	69	11
Robotnicy wykwalifikowani	1	2	24	57	16
Robotnicy niewykwalifikowani	5	2	23	55	15
Rolnicy	3	4	28	47	19
Prywatni właściciele	0	0	16	67	16
Emeryci i renciści	4	0	27	58	12
Inne grupy zawodowe	2	0	29	58	10
<u>Stosunek do religii</u>					
Wierzący, praktykujący	1	2	22	59	16
Wierzący, niepraktykujący	5	3	20	63	9
Niewierzący, praktykujący	0	0	60	40	0
Niewierzący, niepraktykujący	0	0	28	62	10

Tabela 2

w procentach

Charakterystyka badanych	Opinia na temat kapitalizmu:				
	bardzo korzystna	korzystna	niekorzystna	bardzo niekorzystna	trudno powiedzieć
Ogółem	17	53	7	3	20
<u>Płeć</u>					
Mężczyźni	20	58	6	3	12
Kobiety	12	47	8	2	31
<u>Miejsce zamieszkania</u>					
Wieś	14	47	10	3	26
Miasto:					
5-20 tys.	23	51	2	2	21
21-100 tys.	16	57	7	1	18
powyżej 100 tys. mieszkańców	19	62	6	3	11
<u>Typ szkoły</u>					
Liceum ogólnokształcące	14	60	10	3	14
Technikum	10	65	8	1	15
Liceum zawodowe	9	59	6	2	25
Zasadnicza szkoła zawodowa	23	44	6	3	24
<u>Wykształcenie ojca</u>					
Podstawowe	13	43	8	5	30
Zasadnicze zawodowe	17	55	6	1	20
Średnie	19	56	6	3	17
Ponadśrednie	18	60	8	3	11
<u>Przynależność ojca do grupy społeczno-zawodowej</u>					
Specjaliści	13	63	5	1	18
Pozostali umysłowi	19	54	11	2	15
Robotnicy wykwalifikowani	16	55	6	2	21
Robotnicy niewykwalifikowani	14	48	8	2	27
Rolnicy	14	48	8	5	26
Prywatni właściciele	20	59	7	0	15
Emeryci i renciści	17	55	8	5	14
Inne grupy zawodowe	19	60	4	2	15
<u>Stosunek do religii</u>					
Wierzący, praktykujący	17	52	8	2	21
Wierzący, niepraktykujący	16	62	5	5	12
Niewierzący, praktykujący	30	50	0	0	20
Niewierzący, niepraktykujący	13	63	3	3	17

Tabela 3

w procentach

Charakterystyka badanych	Opinia na temat socjalizmu:				
	bardzo korzystna	korzystna	niekorzystna	bardzo niekorzystna	trudno powiedzieć
Ogółem	4	16	36	19	25
<u>Płeć</u>					
Mężczyźni	4	18	40	21	17
Kobiety	5	13	31	16	35
<u>Miejsce zamieszkania</u>					
Wieś	6	20	32	13	29
Miasto:					
5-20 tys.	2	15	36	24	22
21-100 tys.	4	13	40	19	24
powyżej 100 tys. mieszkańców	4	11	39	27	20
<u>Typ szkoły</u>					
Liceum ogólnokształcące	4	12	44	24	16
Technikum	2	12	43	25	17
Liceum zawodowe	3	14	39	11	33
Zasadnicza szkoła zawodowa	6	19	30	16	30
<u>Wykształcenie ojca</u>					
Podstawowe	7	17	30	12	35
Zasadnicze zawodowe	5	16	37	17	25
Średnie	3	16	36	23	23
Ponadśrednie	1	11	44	28	15
<u>Przynależność ojca do grupy społeczno-zawodowej</u>					
Specjaliści	3	13	35	28	20
Pozostali umysłowi	2	13	44	23	17
Robotnicy wykwalifikowani	4	15	37	17	26
Robotnicy niewykwalifikowani	5	18	33	20	24
Rolnicy	4	20	30	15	30
Prywatni właściciele	0	18	36	31	16
Emeryci, renciści	2	12	40	18	27
Inne grupy zawodowe	4	20	35	14	27
<u>Stosunek do religii</u>					
Wierzący, praktykujący	4	16	35	19	26
Wierzący, niepraktykujący	4	14	41	20	20
Niewierzący, praktykujący	0	20	70	10	0
Niewierzący, niepraktykujący	14	10	45	14	17

Tabela 4

w procentach

Charakterystyka badanych	Czy ustrój socjalistyczny przyniósł ludziom w Polsce:					
	same korzyści	więcej korzyści niż strat	tyle samo korzyści, co strat	więcej strat niż korzyści	same straty	inne zdanie
Ogółem	1	7	27	45	17	2
<u>Płeć</u>						
Mężczyźni	2	7	24	45	20	2
Kobiety	0	8	31	46	12	3
<u>Miejsce zamieszkania</u>						
Wieś	2	10	36	39	11	2
Miasto:						
5-20 tys.	0	8	25	46	18	2
21-100 tys.	1	6	21	53	17	2
powyżej 100 tys. mieszkańców	1	4	18	47	26	4
<u>Typ szkoły</u>						
Liceum ogólnokształcące	1	6	19	51	21	3
Technikum	0	4	20	52	23	2
Liceum zawodowe	1	3	37	51	5	3
Zasadnicza szkoła zawodowa	2	11	31	39	15	2
<u>Wykształcenie ojca</u>						
Podstawowe	1	11	32	44	10	2
Zasadnicze zawodowe	1	8	30	43	15	3
Średnie	1	3	24	49	21	2
Ponadśrednie	1	6	17	48	25	2
<u>Przynależność ojca do grupy społeczno-zawodowej</u>						
Specjaliści	1	5	19	51	22	2
Pozostali umysłowi	1	5	17	51	24	2
Robotnicy wykwalifikowani	1	9	27	47	14	2
Robotnicy niewykwalifikowani	1	5	24	52	18	0
Rolnicy	3	10	39	34	11	3
Prywatni właściciele	0	2	26	47	23	2
Emeryci, renciści	1	4	27	47	18	4
Inne grupy zawodowe	2	8	38	31	17	4
<u>Stosunek do religii</u>						
Wierzący, praktykujący	1	8	27	46	16	2
Wierzący, niepraktykujący	2	7	28	43	19	2
Niewierzący, praktykujący	0	0	50	30	20	0
Niewierzący, niepraktykujący	0	3	17	40	33	7

Tabela 5

w procentach

Charakterystyka badanych	Czy gdyby odbyło się referendum na temat święta 22 lipca, to opowiedział(a)byś się za:		
	zniesieniem tego święta	pozostawieniem tego święta	trudno powiedzieć
Ogółem	35	38	27
<u>Płeć</u>			
Mężczyźni	39	33	27
Kobiety	30	43	28
<u>Miejsce zamieszkania</u>			
Wieś	25	47	28
Miasto:			
5-20 tys.	40	37	23
21-100 tys.	38	31	31
powyżej 100 tys. mieszkańców	48	28	25
<u>Typ szkoły</u>			
Liceum ogólnokształcące	51	27	22
Technikum	47	26	27
Liceum zawodowe	28	37	35
Zasadnicza szkoła zawodowa	25	47	28
<u>Wykształcenie ojca</u>			
Podstawowe	24	45	30
Zasadnicze zawodowe	33	40	28
Średnie	39	35	26
Ponadśrednie	50	26	24
<u>Przynależność ojca do grupy społeczno-zawodowej</u>			
Specjaliści	51	28	22
Pozostali umysłowi	49	31	20
Robotnicy wykwalifikowani	30	42	28
Robotnicy niewykwalifikowani	27	42	31
Rolnicy	22	46	32
Prywatni właściciele	50	28	22
Emeryci, renciści	43	29	29
Inne grupy zawodowe	42	21	38
<u>Stosunek do religii</u>			
Wierzący, praktykujący	35	39	27
Wierzący, niepraktykujący	38	31	31
Niewierzący, praktykujący	30	30	40
Niewierzący, niepraktykujący	48	24	28

Tabela 6

Czy, Twoim zdaniem, można powiedzieć, że w naszym kraju w tej chwili:	Odpowiedzi respondentów														w procentach			
	1983				1985				1986				1988				1990	
	tak	nie	trudno powiedzieć	tak	nie	trudno powiedzieć	tak	nie	trudno powiedzieć	tak	nie	trudno powiedzieć	tak	nie	trudno powiedzieć	tak	nie	trudno powiedzieć
Istnieje tolerancja światopoglądowa	29,8	49,2	18,7	44,2	35,6	16,7	56,7	29,7	11,3	57,9	28,7	11,7	53,9	25,6	19,0	73,1	14,9	9,5
Są gwarantowane i przestrzegane swobody obywatelskie	50,0	41,5	6,8	54,2	35,7	7,8	55,6	35,0	6,9	55,7	34,3	8,2	49,6	35,2	13,6	74,3	15,3	7,6
Istnieje silna opozycja polityczna	37,1	33,3	27,4	33,3	42,1	19,9	33,4	37,0	25,7	30,8	38,0	28,6	45,6	25,1	26,8	30,9	43,8	21,4
Istnieje wiele form samorządności obywateli	40,7	39,1	17,3	48,1	35,4	13,8	52,5	29,2	15,5	50,5	31,5	16,0	42,2	30,5	25,2	64,0	16,9	15,3
Demokratycznie sprawuje się władzę	40,1	39,9	18,2	44,1	34,7	18,9	40,8	35,4	21,3	41,5	36,5	20,5	25,4	44,7	27,8	66,2	16,2	14,7
Wszyscy mają równe szanse życiowe niezależnie od pochodzenia społecznego	44,4	49,2	5,2	46,8	44,0	6,9	38,1	56,7	2,8	36,9	59,0	3,4	24,1	67,9	6,8	43,3	47,7	6,4
Ogół obywateli ma wpływ na rządzenie państwem	27,2	62,6	7,9	33,4	55,8	8,0	26,7	60,8	9,1	25,9	62,7	9,5	23,5	60,2	14,6	46,5	37,7	13,5
Nie ma większych różnic w poglądach politycznych obywateli	24,7	58,5	15,6	26,2	55,1	14,7	29,5	52,0	15,0	34,2	46,7	17,5	23,3	48,2	25,6	30,0	47,3	19,4
Wszyscy mają równe szanse życiowe niezależnie od światopoglądu i przynależności partyjnej	33,9	54,8	9,6	36,2	53,6	7,8	30,4	60,8	6,9	25,5	66,8	7,0	22,8	62,5	13,4	51,6	36,6	9,1
Wszyscy mają równe szanse życiowe niezależnie od sytuacji materialnej	31,5	58,7	8,1	35,5	54,0	7,8	26,1	67,1	3,7	20,3	73,2	5,7	13,3	75,6	10,1	22,9	65,8	9,2
Gwarantuje się wszystkim obywatelom przyzwoity standard życia	41,2	47,8	10,1	46,1	44,9	6,9	32,8	56,1	8,5	22,7	66,1	10,4	12,4	72,6	14,0	21,4	65,3	11,1

Tabela 7

w procentach

Charakterystyka badanych	Czy w Polsce demokratycznie sprawuje się władzę? - odpowiedzi według terminów badań:						Różnice między 1990 a 1986 rokiem	
	1986		1989		1990		tak	nie
	tak	nie	tak	nie	tak	nie		
<u>Płeć</u>								
Mężczyźni	40	44	25	53	73	17	33	-27
Kobiety	45	28	27	40	62	16	17	-12
<u>Miejsce zamieszkania</u>								
Wieś	48	28	29	42	64	17	16	-11
Miasto:								
- do 20 tys.	39	39	24	48	73	13	34	-26
- 21-100 tys.	41	35	24	45	66	20	25	-15
- powyżej 100 tys. mieszkańców	31	54	23	54	73	15	42	-39
<u>Typ szkoły</u>								
Liceum ogólnokształcące	35	44	23	57	71	18	36	-26
Technikum	36	47	20	62	77	15	41	-32
Liceum zawodowe	56	22	33	29	65	17	9	-5
Zasadnicza szkoła zawodowa	45	29	28	36	63	18	18	-11
<u>Wykształcenie ojca</u>								
Podstawowe	49	32	28	42	68	14	19	-18
Zasadnicze zawodowe	40	35	29	39	65	17	25	-18
Średnie	37	40	24	52	68	17	31	-23
Ponadśrednie	35	46	18	60	73	19	38	-27

Tabela 8

w procentach

Charakterystyka badanych	Czy w Polsce istnieje tolerancja światopoglądowa? - odpowiedzi według terminów badań:						Różnice między 1990 a 1986 rokiem	
	1986		1989		1990		tak	nie
	tak	nie	tak	nie	tak	nie		
<u>Płeć</u>								
Mężczyźni	56	35	55	27	76	16	20	-19
Kobiety	63	24	55	25	73	14	10	-10
<u>Miejsce zamieszkania</u>								
Wieś	68	21	55	23	72	14	4	-7
Miasto:								
- do 20 tys.	55	33	58	23	80	13	25	-20
- 21-100 tys.	56	31	56	28	73	19	17	-12
- powyżej 100 tys. mieszkańców	42	48	51	32	80	15	38	-33
<u>Typ szkoły</u>								
Liceum ogólnokształcące	54	38	55	34	74	19	20	-19
Technikum	52	39	57	34	81	15	29	-24
Liceum zawodowe	68	21	62	21	89	4	21	-17
Zasadnicza szkoła zawodowa	62	24	51	19	69	17	7	-7
<u>Wykształcenie ojca</u>								
Podstawowe	65	26	56	21	72	16	7	-10
Zasadnicze zawodowe	60	25	57	23	75	14	15	-11
Średnie	53	37	53	30	78	16	25	-21
Ponadśrednie	49	40	52	38	76	19	27	-21

Tabela 9

w procentach

Charakterystyka badanych	Czy w Polsce są gwarantowane i przestrzegane swobody obywatelskie? - odpowiedzi według terminów badań:						Różnice między 1990 a 1986 rokiem	
	1986		1989		1990		tak	nie
	tak	nie	tak	nie	tak	nie		
<u>Płeć</u>								
Mężczyźni	50	43	45	44	79	15	29	-28
Kobiety	63	24	55	25	73	14	10	-10
<u>Miejsce zamieszkania</u>								
Wieś	68	25	56	30	76	17	8	-8
Miasto:								
- do 20 tys.	55	35	55	33	82	9	27	-26
- 21-100 tys.	52	43	49	37	74	17	22	-26
- powyżej 100 tys. mieszkańców	40	53	34	50	76	17	36	-36
<u>Typ szkoły</u>								
Liceum ogólnokształcące	52	37	50	35	70	20	18	-17
Technikum	46	49	41	46	81	12	35	-37
Liceum zawodowe	74	12	58	30	85	8	11	-4
Zasadnicza szkoła zawodowa	63	30	54	32	75	18	12	-18
<u>Wykształcenie ojca</u>								
Podstawowe	69	26	58	30	78	16	9	-10
Zasadnicze zawodowe	60	33	56	32	77	14	17	-19
Średnie	44	48	43	41	76	16	32	-32
Ponadśrednie	44	46	40	45	74	17	30	-29

Tabela 10

w procentach

Charakterystyka badanych	Czy w Polsce istnieje wiele form samorządności obywateli? - odpowiedzi według terminów badań?						Różnice między 1990 a 1986 rokiem	
	1986		1989		1990		tak	nie
	tak	nie	tak	nie	tak	nie		
<u>Płeć</u>								
Mężczyźni	50	35	41	36	67	19	17	-16
Kobiety	57	26	45	27	66	15	9	-11
<u>Miejsce zamieszkania</u>								
Wieś	60	25	47	29	65	13	5	-12
Miasto:								
- do 20 tys.	48	30	40	34	70	15	22	-5
- 21-100 tys.	60	27	42	29	68	18	8	-9
- powyżej 100 tys. mieszkańców	41	44	38	39	63	16	22	-22
<u>Typ szkoły</u>								
Liceum ogólnokształcące	52	29	40	38	57	26	5	-3
Technikum	48	37	41	37	72	17	24	-20
Liceum zawodowe	61	17	45	23	82	9	21	-8
Zasadnicza szkoła zawodowa	57	28	45	28	63	16	6	-12
<u>Wykształcenie ojca</u>								
Podstawowe	58	28	45	28	70	13	12	-15
Zasadnicze zawodowe	56	28	46	27	64	15	8	-13
Średnie	50	35	41	36	76	21	26	-14
Ponadśrednie	47	33	36	40	68	20	21	-13

Tabela 11

w procentach

Charakterystyka badanych	Czy w Polsce ogół obywateli ma wpływ na rządzenie państwem? - odpowiedzi według terminów badań:						Różnice między 1990 a 1986 rokiem	
	1986		1989		1990		tak	nie
	tak	nie	tak	nie	tak	nie		
<u>Płeć</u>								
Mężczyźni	25	68	23	63	48	40	23	-28
Kobiety	30	57	25	60	47	37	17	-20
<u>Miejsce zamieszkania</u>								
Wieś	38	53	30	57	51	34	13	-19
Miasto:								
- do 20 tys.	28	61	21	62	47	39	19	-22
- 21-100 tys.	21	71	23	60	43	46	22	-25
- powyżej 100 tys. mieszkańców	13	80	15	73	47	38	34	-42
<u>Typ szkoły</u>								
Liceum ogólnokształcące	17	71	17	71	35	47	18	-24
Technikum	18	76	19	71	47	41	29	-35
Liceum zawodowe	33	55	24	62	54	27	21	-28
Zasadnicza szkoła zawodowa	37	54	31	51	50	36	13	-18
<u>Wykształcenie ojca</u>								
Podstawowe	37	53	27	55	49	36	12	-17
Zasadnicze zawodowe	28	63	29	57	49	35	21	-28
Średnie	20	70	20	69	43	45	23	-25
Ponadśrednie	20	74	13	71	46	42	26	-32

Tabela 12

w procentach

Charakterystyka badanych	Czy w Polsce nie ma większych różnic w poglądach politycznych obywateli? - odpowiedzi według terminów badań:						Różnice między 1990 a 1986 rokiem	
	1986		1989		1990		tak	nie
	tak	nie	tak	nie	tak	nie		
<u>Płeć</u>								
Mężczyźni	29	59	25	54	35	49	6	-10
Kobiety	32	49	23	47	26	49	-6	0
<u>Miejsce zamieszkania</u>								
Wieś	35	50	26	47	25	49	-10	-1
Miasto:								
- do 20 tys.	31	50	23	50	35	51	4	1
- 21-100 tys.	26	59	18	54	38	44	12	-15
- powyżej 100 tys. mieszkańców	27	61	26	53	33	43	6	-18
<u>Typ szkoły</u>								
Liceum ogólnokształcące	25	61	19	64	28	57	3	-4
Technikum	26	61	22	63	30	56	4	-5
Liceum zawodowe	32	50	27	39	34	44	2	-6
Zasadnicza szkoła zawodowa	36	48	27	39	33	43	-3	-5
<u>Wykształcenie ojca</u>								
Podstawowe	34	50	26	46	23	52	-11	2
Zasadnicze zawodowe	30	51	24	46	35	44	5	-7
Średnie	31	55	24	52	33	47	2	-8
Ponadśrednie	25	66	23	65	28	57	3	-9

Tabela 13

w procentach

Charakterystyka badanych	Czy w Polsce istnieje silna opozycja polityczna? - odpowiedzi według terminów badań:						Różnice między 1990 a 1986 rokiem	
	1986		1989		1990		tak	nie
	tak	nie	tak	nie	tak	nie		
<u>Płeć</u>								
Mężczyźni	37	44	55	28	35	51	-2	7
Kobiety	31	32	40	24	30	38	-1	6
<u>Miejsce zamieszkania</u>								
Wieś	36	38	44	27	27	43	-9	5
Miasto:								
- do 20 tys.	31	35	45	25	35	44	4	9
- 21-100 tys.	35	40	50	23	36	45	1	5
- powyżej 100 tys. mieszkańców	36	42	51	29	32	53	-4	11
<u>Typ szkoły</u>								
Liceum ogólnokształcące	29	38	56	24	25	57	-4	19
Technikum	32	47	54	28	29	58	-3	11
Liceum zawodowe	22	31	41	23	32	41	10	10
Zasadnicza szkoła zawodowa	40	35	40	27	37	35	-3	0
<u>Wykształcenie ojca</u>								
Podstawowe	36	36	42	27	31	40	-5	4
Zasadnicze zawodowe	34	36	44	24	33	44	-1	8
Średnie	33	41	52	26	35	47	2	6
Ponadśrednie	34	43	54	30	30	55	-4	12

Tabela 14

w procentach

Charakterystyka badanych	Czy w Polsce wszyscy mają równe szanse życiowe niezależnie od pochodzenia społecznego? - odpowiedzi według terminów badań:						Różnice między 1990 a 1986 rokiem	
	1986		1989		1990		tak	nie
	tak	nie	tak	nie	tak	nie		
<u>Płeć</u>								
Mężczyźni	36	61	22	72	47	47	11	-14
Kobiety	39	59	26	67	41	52	2	-7
<u>Miejsce zamieszkania</u>								
Wieś	44	53	30	63	45	47	1	-6
Miasto:								
- do 20 tys.	37	61	24	70	40	50	3	-11
- 21-100 tys.	37	62	20	75	44	53	7	-9
- powyżej 100 tys. mieszkańców	34	63	16	78	49	48	15	-15
<u>Typ szkoły</u>								
Liceum ogólnokształcące	29	69	20	74	38	56	9	-13
Technikum	29	68	16	80	40	57	31	-28
Liceum zawodowe	39	58	22	71	46	45	7	-13
Zasadnicza szkoła zawodowa	48	48	33	58	49	43	1	-5
<u>Wykształcenie ojca</u>								
Podstawowe	46	52	35	59	46	46	0	-6
Zasadnicze zawodowe	40	56	26	66	44	48	4	-8
Średnie	32	66	19	75	46	50	14	-16
Ponadśrednie	29	70	15	83	42	53	13	-17

Tabela 15

w procentach

Charakterystyka badanych	Czy w Polsce wszyscy mają równe szanse życiowe niezależnie od światopoglądu i przynależności partyjnej? - odpowiedzi według terminów badań:						Różnice między 1990 a 1986 rokiem	
	1986		1989		1990		tak	nie
	tak	nie	tak	nie	tak	nie		
<u>Płeć</u>								
Mężczyźni	28	67	22	65	55	38	27	-29
Kobiety	33	58	24	62	50	38	17	-20
<u>Miejsce zamieszkania</u>								
Wieś	39	53	27	58	54	35	15	-18
Miasto:								
- do 20	29	62	25	63	53	38	14	-24
- 21-100	28	68	17	70	51	40	23	-28
- powyżej 100 tys. mieszkańców	18	75	18	70	54	39	36	-36
<u>Typ szkoły</u>								
Liceum ogólnokształcące	16	73	21	69	45	45	29	-28
Technikum	23	72	17	73	45	59	22	-13
Liceum zawodowe	30	60	17	73	59	39	29	-21
Zasadnicza szkoła zawodowa	41	53	30	54	51	39	10	-14
<u>Wykształcenie ojca</u>								
Podstawowe	40	54	27	57	53	34	13	-20
Zasadnicze zawodowe	31	60	25	60	51	38	20	-22
Średnie	27	68	18	68	52	41	25	-27
Ponadśrednie	15	78	22	74	55	38	40	-40

Tabela 16

Charakterystyka badanych	Czy w Polsce gwarantuje się wszystkim obywatelom przyzwoity standard życia? - odpowiedzi według terminów badań						w procentach	
	1986		1989		1990		Różnice między 1990 a 1986 rokiem	
	tak	nie	tak	nie	tak	nie	tak	nie
<u>Płeć</u>								
Mężczyźni	28	66	11	76	25	66	-3	0
Kobiety	40	49	14	71	18	68	-22	19
<u>Miejsce zamieszkania</u>								
Wieś	44	46	16	66	27	61	-17	15
Miasto:								
- do 20	30	60	12	76	22	67	-8	7
- 21-100	30	64	10	78	17	70	-13	6
- powyżej 100 tys. mieszkańców	18	76	10	84	18	77	0	1
<u>Typ szkoły</u>								
Liceum ogólnokształcące	29	65	11	81	10	76	-19	11
Technikum	24	71	7	86	12	80	-12	9
Liceum zawodowe	41	43	15	68	23	64	-8	21
Zasadnicza szkoła zawodowa	40	49	16	65	30	48	-10	-1
<u>Wykształcenie ojca</u>								
Podstawowe	42	49	15	65	25	62	-17	13
Zasadnicze zawodowe	34	57	15	72	22	66	-12	9
Średnie	25	65	9	78	22	68	-3	3
Ponadśrednie	26	70	10	84	13	74	-13	4

Tabela 17

w procentach

Charakterystyka badanych	Czy w Polsce wszyscy mają równe szanse życiowe niezależnie od sytuacji materialnej? - odpowiedzi według terminów badań:						Różnice między 1990 a 1986 rokiem	
	1986		1989		1990		tak	nie
	tak	nie	tak	nie	tak	nie		
<u>Płeć</u>								
Mężczyźni	23	73	13	77	26	65	3	-8
Kobiety	29	68	13	76	19	70	-10	2
<u>Miejsce zamieszkania</u>								
Wieś	37	59	17	70	25	65	-12	6
Miasto:								
- do 20 tys.	24	73	15	77	18	70	6	-3
- 21-100 tys.	23	75	10	83	23	67	0	-8
- powyżej 100 tys. mieszkańców	13	83	9	84	22	71	9	-12
<u>Typ szkoły</u>								
Liceum ogólnokształcące	19	78	7	86	12	88	-7	10
Technikum	18	78	8	86	20	74	2	-4
Liceum zawodowe	24	68	12	72	20	69	-4	1
Zasadnicza szkoła zawodowa	36	61	20	68	30	60	-6	-1
<u>Wykształcenie ojca</u>								
Podstawowe	35	63	17	71	29	62	-6	-1
Zasadnicze zawodowe	29	67	15	74	22	67	-7	0
Średnie	19	75	11	80	21	70	2	-5
Ponadśrednie	16	82	7	86	18	73	2	-5